

Василь
ІВАНІШИН

УКРАЇНСЬКА
ЦЕРКВА
І ПРОЦЕС
НАЦІОНАЛЬНОГО
ВІДРОДЖЕННЯ

Василь Іванишин

**УКРАЇНСЬКА ЦЕРКВА І ПРОЦЕС
НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ**

Видання друге

Дрогобич
«Відродження»
1990

Рецензенти:

В. С. Грабельський – викладач кафедри історії Дрогобицького педагогічного інституту ім.І. Я. Франка

М. Ф. Гуняк – завідувачий відділом народної освіти Дрогобицького міськвиконкому

О. В. Сінкевич – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри педагогіки, психології та суспільних дисциплін Львівського ОШУВ

У пропонованому нарисі з нових позицій висвітлюються окремі проблеми християнства, вузлові моменти історії релігійного життя на Україні, функціонування церков, нинішня релігійна ситуація в республіці. Дібраний матеріал допомагає глибше осмислити становлення і характер різних конфесій, закономірності чотирьох релігійних криз в нашій історії, суть вибору Володимира Великого в 988 році, передісторію, причини і наслідки Брестської унії, становлення національної церкви на Україні, початки і процес національного відродження. У цьому контексті відкриваються нові грані діяльності багатьох історичних осіб, зокрема князя К. Острозького, М. Левицького та інших, уточнюються деякі аспекти у творчості І. Вишневецького, Т. Шевченка, М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького, І. Франка, Лесі Українки, Я. Галана.

Відповідальний за випуск:

Соколовська Г. П. – директор Львівського обласного інституту вдосконалення вчителів

Художник Василь Сава

На нинішньому відрізку історії, започаткованому перебудовою, життя підкидає нам усе нові й нові проблеми, без вирішення яких не вдається просунутись уперед по шляху до вимірної правової держави, атрибутивними, невід’ємними рисами якої будуть національний розквіт і демократія, гуманність та економічне процвітання. Цих проблем, на жаль, не меншає, й однією з причин є те, що часто ми пробуємо вирішити їх із позицій незнання – не підіймаючись вище хотіння та емоцій, інтересу і сили.

Перед нами – завдання історичної ваги, а нам бракує знань, осмислення закономірностей власної історії, усвідомлення своєї мети. Гірше того: ми часто навіть не відчуваємо потреби в цьому. Це не вина – біда наша. Неминуче зниження духовного та інтелектуального потенціалу нації – запланований результат тривалого і тотального насильства над нашим народом. Якщо не врахуємо цього, то й надалі наші суперечки, дискусії будуть переростати в полеміку, полеміка – у скандали, єдність – у ворожнечу, намагання кожного утвердити власне “добро” – у всенародне зло, устремління до волі – у нове ярмо.

Однією з найбільш дражливих і болісних проблем сьогодення стала необхідність нормалізації релігійного життя в Україні, зокрема тут, у Галичині. Її важливість і складність тим більші, що вона органічно, нерозривно зрощена з животрепетною проблемою національного відродження.

Боротьба за легалізацію Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ), здається, успішно завершується, але бажаного спокою в середовищі віруючих нема, і замість зітхнути з полегшенням, ми з тривогою помічаємо спроби посіяти новий розлад, викликати нову ворожнечу, новий розкол. Проти кого скеровані ці акції? Яка їх мета?

Спробуймо окинути поглядом недавню історію релігійного життя в Галичині. Вона рясніє подіями дивними, суперечливими, часом загадковими. Але, будучи вишикувані в хронологічній послідовності, вони чимало прояснюють.

Так, відразу після війни власті звинувачують греко-католицьку, уніатську Церкву у ворожості щодо Радянської влади і народу. До відкритого судового процесу не дійшло, але Церкву знищили. Враховуючи, що СРСР – держава атеїстична, це ще можна зрозуміти, хоч і не можна виправдати. Але загадка в іншому. Чомусь віруючих не позбавили Церкви взагалі, а кинули в обійми московського патріарха, у лоно Російської православної церкви (РПЦ). Із християнського милосердя? З любові до православ'я? Щось не віриться.

Тим більше, що не встигли новонавернені „православні” зігритися під крилом Російської православної церкви, не встигли оговтатись від малозрозумілих, але принизливих акцій типу переміни хрестів, закривання сердець на іконах, спорудження парканів у храмах тощо, як надійшла команда масово закривати ці ж – уже православні! – храми: віруючі, бач, стали атеїстами. І чим більше церков закривали, тим голосніше представники московського патріархату викривали на весь світ вигадки буржуазних ідеологів та українських буржуазних націоналістів, ніби в СРСР є якісь релігійні утиски.

Незабаром – нова акція: “освоєння культових споруд”, тобто перетворення церков у музеї, картинні галереї тощо. Негласне пояснення: у деяких не діючих офіційно церквах відбувалися підпільні Богослужіння греко-католиків. Звідси й турбота про культурні осередки для сіл.

І раптом – уже в час перебудови – гарячкова турбота влади про християн, але тільки православних: масове відкриття раніше закритих і “освоєних” храмів. Деякі громади, керовані привченими до послуху, покійно приймають цей спільний дар влади і Російської православної церкви. Але часті й випадки, коли батюшок проганяють віруючі. А зверху тиснуть: дайош православні церкви! То ж галичани в кінці вісімдесятих років ХХ століття сподобились побачити й такі дивовижні в країні войовничого атеїзму, гротескно-фантазмагоричні у своїй ідеологічній парадоксальності картини: зцементована духом протесту громада на церковному підвір'ї, навпроти – загін

міліції, а між ними – групка райкомівців та сільських активістів (голова колгоспу, голова сільради, парторг) довкола батюшки, і секретар райкому з надривом, нервово жестикулюючи, на всі лади вихваляє православну Церкву і пропонованого райкомом на роль душпастиря батюшку...

Звідки цей місіонерський запал переконаних атеїстів? Яка мета об'єднала їх із православним кліром? Що криється за істеричними закликами “повернутися до віри предків”? І коли це предки нинішніх західних українців хоч один день були під опікою московських ієрархів? Зрештою, чому саме тепер відчув державно-партійний апарат необхідність у зміцненні позицій православ'я, зокрема РПЦ, у Західній Україні? Питань чимало, а відповідь таки одна: відродження і зміцнення УГКЦ.

І ось тепер, коли легалізація УГКЦ стала dokonаним фактом, а кількість греко-католицьких парафій множитья з кожним днем, віруючим одну за одною підкидають ідеї, які аж ніяк не сприяють відновленню історичної справедливості щодо цієї Церкви, як не сприяють нормалізації релігійного, а отже, і суспільного життя в нашому регіоні.

Ідея перша: автономія. Суть її в наступному. Навіщо нам, мовляв, відновлювати УГКЦ і ризикувати єдністю нації в час боротьби за реальне самовизначення України, коли є простіший вихід: домагатися, щоб православна Церква в республіці була автономною, тобто Українською Автономною Православною Церквою – із мінімальною залежністю від московського патріарха?

Ідея друга: автокефалія. Подається вона так. Нащо відновлювати УГКЦ і тим поглиблювати різницю між Західною і Східною Україною, коли для консолідації нації вигідніше домагатися відновлення Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ), яка виникла в час Української Народної Республіки в 1919 році і була знищена Сталіним у 1930 році? Так збережемо єдність Церкви і єдність народу, уникнувши релігійної залежності від Москви.

Ідея третя: національна. Звучить вона так. Не треба нам ні УГКЦ, ні православ'я. Обидві ці Церкви мають однаковий обряд, різняться тільки кількома догмами і підпорядкованістю (папі чи патріарху). Відкиньмо догми і підпорядкованість і на основі спільності обряду створимо цілком самостійну загальнонаціональну Українську Церкву.

Як бачимо, є від чого втратити голову. Ми ще повернемося до цих ідей, а зараз варто відзначити наступне. При всій відмінності пропонованих виходів із релігійної кризи кидається у вічі їх виразна спрямованість проти чомусь збереженої народом за сорок літ безпощадних переслідувань уніатської, греко-католицької Церкви – УГКЦ.

Звідси зрозумілий інтерес до того, що ж таке Українська Греко-Католицька Церква в історії нашого народу. Бо як інакше виробити певне ставлення і до Церкви, що виходить із підпілля, і до людей, що горнутья до неї, і до тверджень про УГКЦ як головну перешкоду до консолідації української нації?

Як же задовольняється цей інтерес нашими засобами масової інформації, вченими, письменниками, пропагандистами? Судіть самі. Ось необізнана, але зацікавлена людина, звернувшись до радянських джерел інформації про УГКЦ, прочитає один із варіантів типової характеристики цієї Церкви:

“Уніатська Церква, греко-католицька церква – християнська церква, що утворилася в 16-17 ст. в результаті Брестської унії 1596 р. Визнавала зверхність папи римського. Була знаряддям політичного і національного гноблення українського та білоруського народів. На Лівобережній Україні унію скасовано внаслідок визвольної війни українського народу 1648-1654 р, на Правобережній – 1839 р. В період 2-ї світової війни була посібником гітлерівських загарбників. Львівський церковний собор 1946 р. ухвалив рішення про скасування Брестської унії і возз'єднання з Руською православною церквою. Уніатські церкви нині існують у ряді країн (Канада, США, Аргентина та ін.)” (УРЕС, 1987).

І багато допоможе людині, особливо молодій, ця дивовижна суміш правди, напівправди і брехні в нинішніх суперечках? Зрештою, ця характеристика – плід науки чи тенденційний витвір ідеології?

Щоб вияснити це, мусимо з позицій знання підійти до цієї проблеми, пройти тернистим шляхом української історії, тисячолітній відрізок якої ми здолали під знаком хреста, що його останні чотириста років тримала над Галичиною греко-католицька Церква.

Однак перш ніж перейти до питання про унію, мусимо зробити кілька зауваг щодо історії християнства, оскільки саме в ній були закладені передумови майбутніх розколів і спілок. До того ж тут є дражливе питання про вибір обряду Володимиром Великим, що теж часто дискутується і використовується як аргумент супротивними сторонами в нинішніх релігійних суперечках.

Як відомо, християнство вже в I ст. н.е. швидко поширюється за межі Іудеї, глибоко вкорінюється в столиці імперії – Римі, в інших містах східного і північного Середземномор'я.

Найбільш сильною і життєдіяльною за перші три століття існування стала столична – римська община. Вона витерпіла чи не найстрашніші переслідування, але в жорстоких випробуваннях тільки міцніла духовно й кількісно, приваблюючи до нового віровчення не тільки простолюду, а й людей заможних і навіть представників знаті, чому значною мірою сприяв занепад величезної і колись могутньої держави. Тому на час розпаду Римської імперії у 395 році християни тут склали помітну суспільну силу, чим змусили владу визнати себе і своїх ієрархів. У подальшому християнство стало домінуючою релігією на заході колишньої держави – Церквою, яка утворилася всупереч світській владі і, підтримана народом, стала сильнішою за неї.

Складніше було з християнською общиною на сході, у Візантії. Розпад Римської імперії на Східну і Західну, який

привів до цілковитого упадку останньої в 476 році (коли Одоакр усунув останнього імператора Ромула Августула), започаткував утвердження Східної Римської імперії, яка під назвою Візантії проіснувала ще близько 1000 років. В умовах міцніючої держави не могло бути й мови про той шлях визнання, яким пройшла римська община. Офіційне визнання і підтримку східні общини християн, їхні Церкви та ієрархи одержали з рук візантійських кесарів, правда, втративши при цьому на самостійності і змушені визнавати зверхність своїх благодійників.

Так на основі єдиного віровчення й однакових догматів (закріплених Нікейським собором у 325 році) виникло два центри християнства з різко відмінною генезою, різними способами існування, різним політичним статусом.

Римська Церква, стоячи над правителями окремих держав і очолювана своїм найвищим ієрархом – папою, ніколи не визнавала главенства світської влади над собою, а з часу свого утвердження і дотепер є силою наддержавною, ласки якої не один раз запобігали світські правителі.

Східна ж Церква, діючи в умовах єдиної держави і займаючи підлегле становище, довільно ділена монархами та урядами (зараз нараховується 15 автокефальних православних Церков), не маючи єдиного пастиря і центру, століттями звикала бути в тіні царського трону, який був запорукою її панівного, привілейованого становища в державі. (До речі, багаті ризи східного духовенства – це “подарунок з царського плеча” візантійських імператорів: звичай, поширений на Сході, засвоєний і на Русі. Звідси ж і пишнота відправ.)

Варто відзначити і різне трактування двома Церквами фундаментального у християнстві поняття “раб Божий”, яке було й залишається для атеїстів усіх часів улюбленим об’єктом нищівної критики з позицій демократизму та гуманізму і яке й досі корчить і відштовхує багатьох – особливо радикально настроєну молодь та інтелігенцію.

У Східній Церкві закріпилося трактування виразу “раб Божий” виключно у моральному плані, точніше – у морально-

релігійному: як формула вищої міри смирення, подолання гордині і віддання себе на волю Божу.

Кардинальна різниця є в усвідомленні цього поняття Західною Церквою, і католицька Церква ревно оберігає його первісну, етимологічну сутність, яка, проте, у найбільш зримому вигляді виступає в нас у різних сектах (наприклад, єговістів), зумовлюючи їх непрості стосунки з державою.

Цей вираз міг з'явитися і таки з'явився виключно в античному рабовласницькому світі. Згадаймо формулу ієрархічної залежності у феодальному світі: васал мого васала – мій васал. Не те було в рабовласницькому суспільстві: тут раб був власністю лише свого пана і ніхто інший не смів розпоряджатися ним (досить згадати незалежну щодо інших вільних громадян поведінку раба Езопа). Додаймо, що вираз “громадські доручення” – породження не радянської дійсності, він з'явився теж в античному світі, і вільні римські громадяни навіть записувались у рабство до своїх родичів, щоб уникнути почесних, але часто обтяжливих обов'язків.

У цьому контексті стає зрозумілим, чому перші християни проголошували себе з гордістю рабами Божими. Раб Божий – отже, вільний від обов'язків перед усіма земними владиками.

Побіжно зауважимо, що в поемі “В катакомбах” Леся Українка перенесла сучасне їй православне трактування цього виразу на римський ґрунт, де подібна полеміка між неофітом-рабом і єпископом просто не могла б відбутися, оскільки вираз “раб Божий” тут із самого початку означав не добровільне духовне уярмлення, а був доступною тодішнім людям формулою духовної свободи.

І не випадково повний титул папи римського завершується номінацією його “рабом рабів Божих”, тобто слугою вільних від світської влади людей, які визнають над собою тільки владу Бога – істоти, яка для кожного християнина є уособленням найвищих цінностей: Істини, Любові, Милосердя...

Ще раз підкреслимо, що всі відмінності, які історично склалися за перше тисячоліття існування християнства між

двома його основними вітками, були специфічними ознаками двох обрядів єдиної Вселенської (тобто Католицької) Церкви.

Отже, коли князь Володимир вирішив прийняти християнство (після безуспішних спроб активізувати і зробити об'єднавчим фактором язичництво), то перед ним не стояло питання про вибір між католицизмом і православ'ям – їх ще не було. Не йшлося йому, звичайно, і про обрядову відмінність (аскетизм римської і пишнота візантійської Церков), а тим більше – про догмати. Усе це – апологетична мотивація пізніших літописців-православних; так міг би вибирати конфесію естетствуючий теолог, а не глава величезної держави.

Суть вибору була в іншому, і про неї скромно мовчать наші літописи: вибирати Церкву, яка зобов'яже князя визнати духовну, а на той час – і відчутну політичну залежність від її ієрарха (папи), чи вибирати Церкву, яка сформувалась під опікою кесаря, має звичку служіння главі держави, а свою перспективу бачить у розширенні його впливу і могутності. Князь Володимир у 988 році вибрав Церкву, яка б послужила йому, його намірам зміцнити безмежну, нуртуючу Русь.

А тепер щодо церковного розколу – на католиків і православних. Представники обох Церков називають різні його причини, передусім релігійно-догматичні. Однак насправді їх слід шукати саме в наведених вище відмінностях і політичних реаліях та закономірностях.

Ініціатором розколу виступив Константинополь. Візантійські імператори були стурбовані зростаючим впливом Римської Церкви, яка до кінця першого тисячоліття стала могутнім консолідуючим і зумовлюючим фактором у політичному житті Західної Європи. Щоб паралізувати його, у 1054 році візантійський патріарх Михайло Керуларій скликав церковний собор, який кинув анафему на папу та його легатів і заборонив східним Церквам зноситися з Римом (в історії – “схизма Керуларія”).

Звідси – поділ на католиків і православних, різні догмати тощо.

Ми навіть не можемо похвалитися тим, що в цьому протиборстві Русь свідомо взяла сторону Візантії – її ніхто й не питав, бо руське православ'я не мало свого патріархату, а митрополита Київського і всея Русі призначав патріарх константинопольський.

Собор 1054 року не тільки зруйнував єдність християнської Церкви, не тільки заперечив таку природну і виправдану для справді вселенської Церкви рівність обрядів. Найбільш далекосяжним і найтрагічнішим наслідком церковного розколу стало те, що він дав підстави для виникнення конфесійного шовінізму: після нього обидві Церкви взаємно вважали одна одну єретичними, схизматичними, а віруючих, отже, такими, що підлягають місійній діяльності, наверненню, як і язичники. А оскільки за цю роботу бралися часто не лише духовні особи (місіонери, монахи), а окремі правителі і навіть цілі держави, що водночас непогано прикривало їхні політичні інтереси, то зрозуміло, яким розгулом насильства, фанатичного кровопролиття і звірства грозило це рядовим віруючим обох конфесій. У Галичину, в Україну взагалі католицизм теж прийшов не у своєму чисто теологічному вигляді, а як віровчення, круто замішане на польському великодержавному шовінізмі, одержимому маніакальною ідеєю створити за рахунок сусідніх народів свою державу “від моря до моря”.

Сподіваюся, що навіть цей короткий екскурс в історію християнства достатньо переконливо показує, яка величезна роль позарелігійних, політичних факторів у функціонуванні кожної Церкви – явища не тільки світоглядно-конфесійного, але й суспільного. А тому наївними і небезпечними видаються спроби трактування і вирішення релігійних проблем сучасності без врахування всього комплексу суспільно-історичних реалій минулого і сьогодення.

А тепер, пам'ятаючи це, перейдемо до питання про унію.

Щоб зрозуміти ті причини, що спонукали діячів українського православ'я піти на союз (унію) з Римом у 1596 році, необхідно поставити цю подію в контекст тих процесів, які

зумовлювали все життя в тодішній Україні, у тому числі й церковне.

Інакше ми й надалі будемо дивитися на власну історію україножерськими очима Віссаріона Белінського чи Йосипа Віссаріоновича, будемо знаходити в ній самих тільки “зрадників” і “лютих ворогів українського народу”, у кращому разі – якихось політичних недоумків, а українська історія й надалі буде використовуватися для утвердження у свідомості українців їхньої політичної, державотворчої неповноцінності і фатальної приреченості за браком власного розуму сліпо триматися чужих шлейок на шляху в майбутнє.

Між тим історія Берестейської (тепер Брестської) унії в працях радянських істориків та інших зацікавлених доброхотів завжди подається без необхідної передісторії, без будь-яких спроб побачити в ній закономірний наслідок попереднього розвитку української історії. Чи не тому, що так легше піднести необізнаним цей факт як випадок, історичний казус, як результат змови кількох негідників, зрадників, “лютих ворогів народу”?

Думаю, що таке ідеологічно-тенденційне ігнорування методологічних принципів розвитку, взаємозв’язку, всебічності, історизму та партійності не має нічого спільного не тільки з марксизмом, але й із наукою взагалі.

То ж спробуймо хоч побіжно окинути оком драматичну передісторію Берестейської унії.

Її початок – у XIV ст., у результатах післямонгольської катастрофи. Білорусія і більша частина України – під литовською окупацією. На північно-східних землях міцніє Московська держава. На заході агонізує колись могутнє Галицько-Волинське князівство. Далі – більше. Ось кілька найголовніших дат, за кожною з яких – подія, що так чи інакше зумовлювала становище наших предків.

З 1340 року Галичина – під польською окупацією. Починається епоха “роздержавлення”, окатоличення і полонізації галичан. Але становище не безнадійне, можна

боротися: на сході – величезне Литовське князівство, де домінують українська мова і православна Церква на чолі з єдиним для всіх колишніх русичів митрополитом Київським і всея Русі.

1385 рік – Кревська унія. Це перша із п’яти уній у польській історії (три політичні, дві останні – релігійні). Її причина – загроза Польщі і Литві з боку Тевтонського ордену, її результат – політичний союз двох держав, скріплений одруженням литовського князя Ягайла з польською королевою Ядвігою. Галичина, як і ціла Україна, опинилась у межах єдиної польсько-литовської держави. На схід хлинула орда голодної, але пихатої шляхти, відтісняючи і литвинів, і українців від державного керма. Тут теж починається окатоличення та колонізація. Православна Церква непокоїться за свої західні єпархії, але становище її ще міцне – влада Київської митрополії сягає Москви, і хоч після нашестя монголів осідок митрополита переноситься то до Володимира на Клязьмі, то до Москви, митрополити Петро Галицький, Кипріян Литовський переходять до Москви і відновлюють єдність Київської митрополії.

1413 рік – друга, Городельська унія, за якою зміцнюється політичний союз Польщі і Литви. Відтепер кожен литовсько-руський князь має визнавати зверхність польського короля. На державні посади можуть претендувати тільки римо-католики. У Галичині починається рішучий наступ на “схизматиків”. Ягайло (хрещений православним) став ревним католиком. За його наказом у православних відбирають збудований ще князем Володимиром Ростиславичем кафедральний собор у Перемишлі, викидають з нього домовини перемишльських князів, собор перебудовують у костьол.

Православна Церква в Україні терпить удар за ударом, її становище ускладнюється тим, що у Польщі відпала потреба оглядатися на константинопольського патріарха, підпертого могутньою Візантією: у 1453 році Константинополь завоювали турки.

Правда, на півночі міцніше православне Московське царство – органічна частина Київської митрополії. Але саме звідти Руську Церкву спіткав несподіваний і підступний удар: у 1448 році цар повелів зібрати в Москві собор, на якому місцеве духовенство без участі українського і білоруського духовенства і всупереч волі патріарха проголосило митрополитом Київським єпископа Йону. Розкол тим дошкульніший, що в результаті виникає дві митрополії: московська – державна і київська – підневільна.

Офіційно розкол закріпився у 1458 році, з 1461 року спадкоємці Йони вже титулюються “митрополит Московський”.

Так у Росії Руська Церква стає Російською, саме так її слід називати, і ніякі фокуси з перекладом тут нічого не скривють. Ще одне підтвердження цього – святкування в 1948 році в Москві 500-річчя автокефалії цієї Церкви, на яке, до речі, було запрошено і Гаврила Котельника. І відзначала свою автокефалію саме Російська православна церква, але аж ніяк не Руська, що виникла в 988 році і в той час могла б святкувати свої 960 роковини...

1564 рік – до Польщі спроваджено єзуїтів, які невдовзі домінують у релігійному і державному житті. Їх поява не випадкова і промовисто характеризує релігійність тодішніх польських шовіністів. Річ у тім, що в середовищі польської знаті, готової “вогнем і мечем” у власних інтересах утверджувати хрест римо-католицької Церкви “на кресах східних”, водночас все більшого поширення набувала ідея позбутися залежності від Риму. Не забуваймо, що XVI ст. – епоха протестантських революцій у Європі. Єзуїти швидко поклали край цим настроям, зміцнили позиції католицизму в Польщі, створили ефективну систему окатоличення і колонізації литовської, білоруської та української людності, передусім шляхти і православного духовенства. А умови сприяли їм у цьому.

1569 рік – третя, завершальна політична унія – Люблінська: Польща, Русь (Україна й Білорусія) і Литва творять єдину державу з польським королем на чолі. Литва зрікається

окупованих нею земель на користь Польщі і повністю втрачає власні органи влади. Виникає Річ Посполита Польська.

Це був справжній тріумф польської дипломатії – Польща “від моря до моря”. Не дивно, що й через триста літ – у 1869 році, після трьох поділів Польщі і в умовах австрійської окупації – на честь цієї події у Львові на горі князя Льва Даниловича поляки з ентузіазмом висипали пагорб, названий “високим замком” (мовляв, наше буде зверху!).

Тепер уже польській шовіністичній реакції було остаточно розв’язано руки. В Україні селян закріпачують, попів гонять на панщину, доступу до освіти у них немає, православні храми захоплюються дідами і здаються в оренду шинкарям... Розвиваються два страшні для православ’я процеси: масові переходи шляхти, духовенства і віруючих у “латинство” і примітивізація, звиродніння тих, що залишились православними. Розпачливі повстання козаків і селян топляться в крові. Україна убожіє: втрачає знать, некатолікам заборонено займатися торгівлею, їх не включають у ремісничі цехи, школи полонізуються...

У цих умовах особливо болісним був заключний удар “єдиновірної” Москви по єдності східнослов’янського православ’я: у 1589 році московська митрополія перетворюється в патріархат з чітко обмеженою юрисдикцією – тільки на території Російської держави. Київська митрополія – обкарнала і зраджена – віддається на поталу окупантові. Державницькі інтереси черговий раз взяли гору над християнськими, церковними. А ситуація для України така: зажерливий Захід, зрадлива царська Північ, агресивний Південь. Трикутник смерті – типова в українській історії політична геометрія. І немає звідки чекати допомоги.

Тому будьмо обережні з Шевченковими рядками:

*Ще як були ми козаками,
А унії й не чуть було,
Отам-то весело жилось!
Братались з вольними ляхами,
Пишались вольними степами...*

Такої ідилії в українсько-польських стосунках не було ніколи. Про це свідчить історія, це впливає з самих обставин появи поляків в Україні – як окупантів, а не гостей. Тому легко можна б розцінити цей твір як вияв ідеології єднання двох народів, а не як відображення факту їхньої історії. Однак Шевченко не покривив душею, і заперечення заслуговують не його рядки, а наше трактування їх.

Справа в тому, що він має на увазі стосунки поляків з козаками, причому “на кресах” (кордонах), де перед лицем Дикого поля, міцніючого Криму збирались не політики, а воїни і релігійні проблеми відступали перед необхідністю єднання в боротьбі з ординцями. Крім того, ставлення Корони до козаків було найкращим тоді і там, де над нею нависала чергова небезпека. Тому можна повірити у факти братання шляхти з козаками, але ще не виявлено фактів братання цієї ж шляхти з українськими кріпаками.

Трагічна українська ситуація кінця XVI ст. поставила наше православне духівництво перед вибором:

- продовжувати нерівну і безнадійну боротьбу, знаючи, що це несе скору (часто – фізичну) загибель духовенству і неминуче окатоличення і полонізацію народу;

- з’єднатися з польським костьолом, “латинізуватися”, тобто прийняти римо-католицьку конфесію, що викличе кривавий розкол, у результаті якого одна частина народу загине, а іншу неминуче буде полонізовано;

- піти на унію з Римом, щоб зберегти обряд і національну самобутність, змінивши залежність від константинопольського патріарха на залежність від папи римського, якому підлягало й польське духовенство.

Іншими словами: рятувати конфесію, жертвуючи національною самобутністю народу, чи рятувати його національну самобутність, жертвуючи конфесією? Воістину, політика – це мистецтво бути.

Ось у вигляді такої дилеми вперше постало національне питання перед діячами України. Було це в критичний момент її історії, і вирішувати випало духовенству – більше, фактично, було нікому.

Але ж не пустелею були Україна і Білорусь? Мали ж вони колись чимало знатних родів, серед яких були нащадки Рюриковичів та Гедиміновичів? Мали...

Богуринські, Вишневецькі, Вроничі, Глібовичі, Горські, Даниловичі, Дідушицькі, Друцькі, Збараські, Зборевські, Зубрицькі, Корятовичі, Лукомські, Малецькі, Мещерські, Мишковські, Немировичі, Озерські, Олельковичі, Островські, Полянські, Потоцькі, Сапіги, Свистельницькі, Ступницькі, Ходкевичі, Хребтовичі, Четвертинські, Чорторійські, Шептицькі, Шумлянські, десятки інших. Зреклися віри, мови, народу. Латинізувалися, спольщились. Чимало з них прославились – своїми антиправославними й україножерськими діяннями...

Але, скаже обізнаний читач, були й інші, передовсім князь Острозький – відомий із православних і радянських джерел противник унії. Були, звичайно. Але, по-перше, чи багато залишилось Україні таких князів Острозьких? По-друге, уже його син Януш (1554-1620) став католиком. По-третє, сам князь був далеко не таким послідовним борцем проти унії, яким його показують. У всякому разі, немає сумніву, що й він схилився до спілки з Римом. Так, у листі до єпископа Іпатія Потія він ставить наступні умови для прийняття унії:

1. Щоб був збережений у чистоті східний обряд.
2. Щоб латинники не уживали наших церков на свої цілі.
3. Щоб ніхто по прийнятті унії не міг переходити на латинський обряд.
4. Щоб митрополит і єпископи мали ті самі права в сенаті і соймі, які мають латинські єпископи.
5. Щоб вислати послів до патріарха в Царгород і до Москви та порозумітися з ними в справі заключення унії.
6. Щоб були школи для майбутніх священиків.

(Із матеріалів Львівського собору)

Князь Острозький, як бачимо, виступав проти унії не тому, що не бачив її необхідності, а тому, що його не задовольняли умови, на яких вона була прийнята, а ще пізніше – як ці умови реалізувались.

Уважне і безстороннє вивчення тодішньої ситуації переконує, що унія – не результат змови вузького кола людей, а наслідок реальних, катастрофічних для України обставин і тверезого їх осмислення більшістю духовенства, особливо вищого, та авторитетних світських діячів.

Ініціативна група у складі єпископів Кирила Терлецького та Іпатія Потія і митрополита Михайла Рогози закликала духовенство і віруючих до унії, заручившись запевненнями папи про збереження східного обряду і зрівняння у правах з католицьким духовенством.

6 жовтня 1596 року відбувся Берестейський собор, якому судилася виняткова роль у нашій історії. Унія (уже четверта) стала доконаним фактом, поширюючись на всі українські землі.

І тут відкривається широке поле для найрізноманітніших спекуляцій, мета яких – утвердити власну оцінку, засіб – напівправа, а часто – і просто фальсифікація. Цікаво, що православні і радянські історики унії вдаються до одного і того ж прийому: розмовами про спосіб утвердження унії та боротьбу з нею підмінити вияснення того, що ж дала нам унія. Уніати ж, навпаки, проминають насильства, пов'язані з утвердженням унії, зате концентрують увагу на позитивному, розглядаючи її як фактор української історії.

Враховуючи це, зупинимось і ми на питанні утвердження унії, оскільки тут склалося чимало стійких міфів.

Міф перший: народ не сприйняв унії. Це не зовсім так, точніше – зовсім не так.

Унія давала можливість українцям звільнитися від переслідувань на релігійному ґрунті, відкривала перед

зацікавленими в цьому можливість займатися ремеслом, торгівлею, шлях до освіти. Це один фактор. Другий: авторитет духовенства, що прийняло унію. Третій, негативний: запопадливість польської шляхти і духовенства, з якою вони взялися “допомагати” у впровадженні унії.

Ось у залежності від цих трьох найголовніших факторів, а також конкретних для тої чи іншої місцевості обставин і відбувався акт зміни конфесії: подекуди з ентузіазмом, подекуди із розумінням необхідності чи покірно-байдуже, подекуди з опором.

Тобто, ідея унії реалізувалась так, як взагалі втілюються в життя вагомі суспільні ідеї, що зачіпають інтереси мільйонів людей. До речі, одним із аргументів проти УГКЦ є численні факти насильного впровадження унії з Римом. Але навряд чи доцільно вдаватися до нього і використовувати як критерій позитивності чи негативності самої ідеї. Бо в такому випадку треба б відмовитись взагалі від християнства, яке, як відомо, подекуди теж утверджувалося силою на Русі. Та й встановлення Радянської влади відбувалося далеко не шляхом обміну люб’язностями з її противниками...

Міф другий: ніби унія в основному поширилась у спольщеній Західній Україні, а свідомі і вільнолюбна православна Східна Україна її відкинула. Але чи так це?

По-перше, якраз західні єпархії останніми прийняли унію: перемишльська – у 1692 році, львівська – у 1700, луцька – у 1702, останньою – львівська Ставропігія у 1708 році. І зрозуміло чому: унію активно підтримувала польська влада, а все, що йшло від влади, народ сприймав більш ніж насторожено (знайома ситуація, правда?). Крім того, за два століття польської окупації Червона Русь із центром у Львові виробила стійкі, хоч не завжди ефективні, структури опору полонізаторам та латинізаторам. А саме з латинізацією (переходом у римокатолицизм) ототожнювалася для багатьох слабо обізнаних тоді (та й тепер) унія, хоч вона була якраз задумана і таки стала

засобом проти латинізації нашого обряду, а отже – проти колонізації народу.

По-друге, про поширення унії на Східній Україні свідчать наступні факти. На Лівобережжі унія була, проіснувала до другої половини ХУІІ ст., ліквідована без усяких соборів чи інших теологічно-канонічних підстав: коли ця частина України стала “югом Росии”. Тому не відповідає дійсності твердження, що унія на Лівобережжі була знищена в ході визвольної війни 1648-1654 років: основні події цієї війни відбувалися якраз на Правобережжі, а однак тут греко-католицька Церква проіснувала 243 роки і була насильно ліквідована аж 1839 року – як перешкода на шляху русифікації українського народу.

До речі, 12 лютого 1989 року минуло рівно 150 років з дня цієї акції, але чомусь московська патріархія і київський екзархат “забули” відзначити цю спільну перемогу царизму і Російської православної церкви. А жаль. Це нагадало б сучасникам, що й на Східній Україні була своя національна церква – єдина і остання на той час структура опору проти русифікації.

Міф третій: ніби унія спольщувала український народ. Далі ми побачимо, яке далеке від істини це твердження. А зараз обмежимося наступним.

Спочатку – дві цитати з виступів на Львівському соборі 1946 року тих, кому було доручено властями спаплюжити й оголосити ліквідованою унію з Римом. Цитуємо за книгою “Діяння Собору Греко-Католицької Церкви 8-10 березня 1946 року у Львові”: “Одні з наших були доброї віри, що через унію вдасться зберегти свою Церкву, свій обряд, здержиться денаціоналізацію народу. Створилися два табори, повстала боротьба, в якій вкінці, по великих жертвах, узяла верх унія. Поляки дуже скоро переконались, що унія їм не вигідна...” (с. 107); “З колонізаційного засобу унія з часом стала заборолом українства в Галичині. Як такий, належить їй шана” (с. 110).

Підкреслимо, що ці слова належать не захисникам унії, а тим, хто був покликаний стати її могильниками.

І ще одна цитата, але вже із статті сучасного автора: “Греко-Католическая церковь, задуманная как орудие денационализации украинцев, все больше и больше превращалась в национальную религию. Духовенство в своей среде хранило культурные традиции народа, заботилось о языке, занималось просветительской деятельностью...” (С.Романюк, “Нетерпимость”. – “Комсомольская правда”, 5.01.1990).

Оце і є головна правда про унію – правда історичних фактів і свідчень, яка й досі не може пробити собі дороги до свідомості сучасників. Когось більше влаштовує, щоб ми засвоювали і повторювали змайстровані для нас фальшиві міфи.

Що ж принесла народові нашому унія?

Вияснюючи це, пам’ятаймо, що спілка, унія укладалася з Римом, а реалізовувалася в умовах польської окупації, коли гасло “знищення Русі” було метою польської політики і практики.

Отже, про здобутки унії.

1. Унія з Римом дала можливість зберегти в умовах латинізації та полонізації східний обряд, що забезпечувалося спеціальною папською буллою.

Наскільки це було важливо, показали наступні події, зокрема так звана Пінська унія (з 1921 року), коли польське духовенство з метою полонізації православних українців нав’язувало їм римо-католицький обряд і робило все можливе, щоб вони не ставали греко-католиками, де сама обрядовість запобігала полонізації. Адже обряд – це не просто форма віросповідання, а історично складена й освячена традицією органічна єдність віровчення і культури цього народу, це вияв і фактор його духовності.

Тому гірко і боляче спостерігати, як у сьогоднішніх чварах православні та греко-католики з окраденою історичною пам’яттю часто навзаєм паплюжать обряд один одного, не усвідомлюючи, що він у них – однаковий, східний. Правда, різниця є, але не релігійного, а національного характеру. Для православних обряд – це те, що просто успадковане і вимагає

збереження: як оптимальна для східних слов'ян форма вияву релігійності. Для греко-католиків обряд – ще й те, що врятоване ними і пронесене через майже чотириста літ полонізації та русифікації і наповнене національно-історичним: україномовною відправою, релігійними піснями і колядками, щедрівками і гаївками національного змісту, вертепом із князями, козаками, стрільцями...

2. Унія викликала пробудження національної свідомості українців.

Брутальна полонізація православних прикривалася фарисейською турботою про навернення їх до “справжньої”, тобто католицької віри. Насправді ж окатоличення, латинізація – це був засіб, а не мета польських шовіністів. І переслідування уніатів, уже греко-католиків, увиразнювало це якнайскравіше. Виникав внутрішній опір, приходило усвідомлення себе носієм ознак, що в сумі складають народ, націю, виникала потреба їх захисту. Бо ж гнобили не за віру, а за національну приналежність.

3. Унія стала засобом захисту української мови як найважливішої національної ознаки.

Далі ми розвинемо й аргументуємо цю думку, а зараз лише нагадаємо, що Галичина – від 1340 року перебуває під чужомовним впливом, причому дуже активним. Однак саме тут найповніше збереглися і рідна мова, і національна самосвідомість. Цікаво, що й білоруська мова збереглася найкраще там, де була унія.

4. Унія започаткувала національну школу.

Відразу після унії 1596 року українське духовенство відкривало так звані “уніатські школи” (потім – “парафіяльні”, отців василіан), які в Галичині діяли до 1939 року. Польські шовіністи намагалися їх латинізувати, полонізувати, але, не маючи змоги досягти першого (заважав обряд), не досягали й другого. При першій нагоді ці школи знову українізувалися, завжди залишаючись осередками саме української духовності. Закінчив таку школу й Іван Франко...

5. Унія створила передумови для появи національної інтелігенції.

Формальне зрівняння з католицьким духовенством відкрило для українського духовенства можливість здобувати середню і вищу освіту. Польський клір робив усе можливе, щоб не допустити цього, але повністю запобігти інтелектуалізації уніатів уже не міг, і пізніше греко-католики надзвичайно ефективно використали цю можливість. Польські, римські, а пізніше австрійські і власні духовні заклади готували не тільки священиків: з них виходила церковна і світська інтелігенція, яка започаткувала й успішно здійснювала українське національне відродження і державотворення.

6. Унія породила українську національну Церкву.

Унія, виникнувши як єдиний засіб порятунку нації, витворила українську національну Церкву, бо тільки національне надає їй самобутності і в католицькому, і в православному світі, а тому здійснюване нею національне виховання віруючих – запорука існування самої Церкви.

7. Унія компенсувала структурну неповноту українського суспільного життя – відсутність держави, знаті, шляхти, війська тощо.

Внаслідок унії з Римом в Україні з'явилася Церква, яка, як і кожна католицька, ніколи не була і не може бути слухняним знаряддям влади чи державного чиновника, а тому в умовах окупації завжди залишається виразником та осередком опозиційних настроїв і національних устремлінь народу.

Свідомо проминаю в цьому перерахунку те, чим у засліпленні намагаються вивищити свою Церкву як православні, так і греко-католики: догмати. І ось чому.

Так, після унії догматика греко-католицької Церкви поповнилась. Але жодна з нових догм не скерована на приниження християнства і вже тому не може бути причиною розбрату. Навпаки. Їхня мета – збагатити, поглибити сприйняття Христового вчення, увиразнити поняття про мудрість і

всемогутність Бога, то ж було б гріхом використовувати їх для обґрунтування розбрату серед віруючих.

Догми – це результат теологічного осмислення і тлумачення Святого Письма, і розкривати їхню суть і значимість повинні теологи і священники. А вести примітивно-побутові, часто брутальні суперечки довкола таких догматів, як, наприклад, сходження Святого Духа лише від Отця чи й від Сина або ж про непорочне зачаття Матері Божої, - вважаю блюзнірством і святотатством для християнина, для вихованої людини взагалі.

Ми коротко, надзвичайно конспективно і фрагментарно окреслили, що ж принесла унія нашому народові. Але українці жили під польською окупацією, то ж погляньмо, як поставились до унії польські шовіністи.

Польські власті і клір справді чекали від унії чогось зовсім іншого, ніж вона принесла. А поступатися своїми інтересами заради торжества римської політики ці “вірні католики” зовсім не збиралися. Ось що говорив у своєму виступі на Львівському соборі головний доповідач: “Більшість польської ієрархії бажала через унію відразу златиншити народ. А коли бачила, що це іде повільно, нищила унію так само, як і православіє” (“Діяння...”, с. 86).

Ми звикли читати про люті переслідування у давній Польщі православних. А хто візьметься описати ті переслідування, яких зазнали греко-католики, коли Польща зрозуміла, що в її інтересах було Берестейського собору не допустити? А утиски – фізичні, моральні, економічні, політичні – були страшними, і про них чимало сказано навіть у вже цитованих матеріалах ганебного Львівського собору 1946 року. Скарги до Риму мало що давали, оскільки польське лобі при папській курії було сильнішим. Єдине, чим міг допомогти Рим, - не допустити повної ліквідації греко-католицької Церкви.

Примара цілковитої полонізації знову постала перед українцями Західної України, сягнувши апогею у другій половині ХУІІІ ст.

Та настав 1772 рік – час першого поділу Польщі і час приходу в Галичину Австрії, а з нею – іншого державного укладу і зовсім іншого католицизму. До речі, галичан завжди звинувачували в австрофільстві. Посудіть самі, чи було їм за що бути вдячними цісарю.

З чого ж почала Австрія?

- Безмежну шляхетську сваволю було втиснуто в жорсткі рамки австрійських законів. Дикунські знущання над “хлопом”, які раніше були нормою, стали винятком - Австрії потрібен був спокій у краю і регулярні грошові надходження в державну скарбницю.

- Було ліквідовано значну частину польських костьолів і монастирів, а їх землі – конфісковано.

- На основі конфіскованих земель було створено так званий релігійний фонд.

- Греко-Католицька Церква одержала рівні права з римо-католицькою.

- Наше духовенство одержало реальне правове і матеріальне забезпечення – у вигляді щомісячної платні з релігійного фонду.

- Греко-католицькому духовенству було відкрито реальний доступ до вищої освіти у Львівському університеті, у новоствореній греко-католицькій семінарії при Віденському університеті, в Інсбруку та в Римі.

- У Львові відкрито греко-католицьку семінарію, де, як і скрізь, студенти-богослови одержують повне матеріальне забезпечення, що відкривало можливість здобуття освіти для здібної бідняцької молоді...

Звичайно, ніякого благодійництва з боку цісарів тут не було: був тверезий політичний розрахунок на ослаблення польського впливу в Галичині і протиставлення йому місцевого населення і духовенства. “Поділяй і володарюй”, але на цей раз реалізація макіавеллівського принципу була виграшна для українців: створилися сприятливі умови для національного відродження.

Австрійський канцлер граф Стадіон, який “винайшов русинів”, виявив також, що цей народ складається виключно з “хлопів і попів”. Шляхти та інтелігенції фактично не було.

Весь тягар національного відродження впав на плечі греко-католицького духовенства, і воно виявилось на рівні вимог часу. Хоч і з натугою, але визнали це й ті, хто ліквідував унію: “В XIX ст. наша уніатська церква повільно скинула з себе польське духовне поневолення, і саме вона відродила наш народ національно” (“Львівський церковний собор”, 1984. с. 43).

Що ми знаємо про цю діяльність Греко-Католицької Церкви та її ієрархів? Що взагалі знаємо про цей період нашої історії? Майже нічого. Закріпилося тенденційне твердження, що українське відродження в Галичині почалось із середини 30-х років XIX ст. – під впливом нової української літератури, передусім І.Котляревського. Але чи так це?

Факти свідчать, що цей процес розпочався фактично одночасно обабіч кордону, що розтинав тіло України. Коли в 1775 році Катерина II знищила Січ та рештки Гетьманщини і вмерли надії на збройний порятунок, у Східній Україні за справу національного відродження взялася інтелігенція, зокрема демократично настроєні літератори. І тільки вони: уніатська Церква тут уже агонізувала у ведмежих обіймах російського царизму, а очолюване не тільки не патріархом (патріархат у Росії ліквідовано в 1721 році, відновлено у 1918), а просто царським чиновником православне духовенство було в кращому разі зденаціоналізоване, переважно – русифіковане, а тому далеке або вороже щодо національно-визвольних ідей. У Західній Україні цей процес започаткувало й повело греко-католицьке духовенство, причому задовго до появи тут “Енеїди”.

Історію народу закрито від нас поверховою, фрагментарною і тенденційною історією літератури. Усі суспільно значимі процеси й діячі Галичини першої половини XIX ст. надійно прикриті безрезультатним у цій ситуації класовим аналізом та справді великими іменами Маркіяна Шашкевича, Якова

Головацького й Івана Вагилевича, чудом їх появи, відчайдушністю їхнього будительства – серед повсюдного німування. А що було до них? Невже й справді “Руська трійця” – історичний випадок, а їхня діяльність – тільки початок, але не наслідок конкретно-історичних процесів?

Повторюється та ж ситуація, що й при виясненні історії унії, де все вичерпувалося балаканиною про “всенародний опір” або наглухо закривалося постатями полемістів. Між іншим, полемісти були в обох таборах. Одні щиро рятували Церкву, інші – Церкву і народ. Ми ж чомусь вивчаємо тільки перших, до того ж не вникаємо в конструктивність їхньої програми порятунку. А варто задуматися, бо вже навіть син князя К.К.Острозького став римо-католиком... Згадаймо, що й Іван Вишенський, наприклад, захищав православ'я й окреслював його перспективу з таких назадницьких, консервативних позицій, зокрема щодо освіти, що так і не знайшов підтримки у братствах. Не робимо належних висновків і з того, що колишні запальні противники унії, усвідомивши її суть, таки ставали греко-католиками...

Тому варто б відкинути стереотипи і пильніше приглянутись до того, як після 1772 року починалося українське відродження в Галичині, як і хто створював передумови для появи в нашій історії знаменитої “Руської трійці” та її послідовників. А тут чимало цікавого і повчального. Ось лише кілька штрихів.

У 1783 році відкривається україномовна греко-католицька Львівська духовна семінарія, яка стає початком і центром національного відродження в Галичині.

У 1784 році відкривається Львівський університет (“всеучилище”), у якому митрополит Ангелович домігся відкриття студій для українців їхньою мовою – із богослов'я та філософії.

У 1787 році тут відкривається “Руський науковий інститут”.

Священик Іван Могильницький засновує перше в Галичині культурно-освітнє товариство. Ми знаємо його як мовознавця,

що відстоював самобутність української мови (1829), а його просвітницька діяльність так і залишилася непізнаною.

Митрополит Михайло Левицький... О, цього згадуємо часто: яничар, кат української мови і взагалі лютий ворог українського народу. Адже це він був причетний до заборони альманахів “Зоря” та “Русалка Дністровая” (1837). А насправді?

Виголошений Шашкевичем на іменини цісаря у 1885 році вірш українською мовою. Його ж читанка для дітей. Лексикографічна праця Вагилевича. Літературні та мовознавчі студії Головацького... І все – уперше! Усе це викликає захоплення і повагу до юнаків, які в глузу ніч національної деградації раптом прийшли самотужки до таких відважних, оригінальних і цінних задумів. Та ба – не за те їх хвалять.

Бо ще у 1816 році митрополит Михайло Левицький утворив “Товариство галицьких греко-католицьких священиків для поширення письмами просвіти і культури серед вірних на основах християнської релігії” – із завданням видавати книжки “мовою простою, уживаною по селах”. Ще в 1817 році, а потім у 1821 і 1836 роках той же Левицький видає меморіали “в обороні державного управління і самостійності української мови”. Це він створює ще дві україномовні організації: “Просвітне товариство священиків” та “Інститут для образования дякоучителей”. Це отой “кат української мови” ще в 1821 році видав пастирський лист кирилицею й українською мовою, через який поляки підняли такий скандал, аж митрополитові відгукнулося це з Риму...

А ось із розпорядження ще одного “ката української мови” – ректора Львівської духовної семінарії того часу професора теології Венедикта Левицького: “Питомцям... займатися читанням рідної історії, наукою руської мови, збиранням словаря сеї мови, випрацюванням проповідей в рідній мові та виголошуванням їх до народу, перекладами позиточних економічних книжок або таких, які потрібні для ужитку парафіяльних шкіл”. В.Щурат, чию працю “На досвідку нової доби” ми щойно процитували, далі додає: “Почато навіть

переклади на руську мову творів Томи з Кемпісу про наслідування Христа... Один з-поміж питомців (Маркіян Шашкевич) виготовив читанку для парафіяльних шкіл”.

То хто ж тепер “кати”, а хто “будителі”? Як сказав Б.Стельмах: “Отака історія рідного народу...”

Цей клерикально-національний рух зіграв особливу роль під час “весни народів” 1848 року. Саме греко-католицьке духовенство створило Головну Руську Раду та її друкований орган “Зорю Галицьку”. “Австрофільство” галичан проявилось вочевидь у тому, що якраз галицькі полки придушили польське повстання у Львові в 1848 році, допомогли урядові стабілізувати політичну ситуацію у Відні, разом з російськими військами розгромили повстання угорців (1849), заслуживши в цисаря назву “тірольців Сходу”.

Те, що видається таким загадковим і контрреволюційним тепер, тоді було самозрозумілим: усяке послаблення Австрії вело до посилення в Галичині польського шовінізму, яким галичани були ситі по горло. Тому, рятуючи Австрію, вони рятували передусім себе. Не греко-католицьке духовенство викликало цей рух народу, але воно знайшло в собі мудрість і мужність очолити його. Визнавалося це навіть на Львівському соборі: “Коли 1848 року одержало селянство особисту і земельну свободу, тоді наше духовенство, як єдина інтелігенція, обняло провід у політичному і суспільному житті народу. І цим воно стало дуже важним чинником в краю. Тепер відкрились польським політикам очі. Вони побачили, що прогайнували корисний час давньої Польщі, в якій легше могли повалити нашу Церкву і народ. І тому взяли тепер доганяти гарячково, що перше занедбали” (“Діяння...”, с. 92).

Ну, що так уже “занедбали”, не можна сказати. Користуючись тим, що австрійців у краю бракувало, а інтелігентів-українців серед світських людей практично не було, поляки посіли фактично всі чиновницькі місця в державних інституціях. Це ними блоковано заходи митрополита Левицького та І.Могилянського щодо видання книг для

народу. Це вони сигналізували у Відень про кожен спробу зближення галичан із національно-визвольними рухами в інших слов'янських землях, особливо – із Наддніпрянською Україною.

До речі, саме ідеєю єдності західних і східних українців були пройняті “Зоря” та “Русалка Дністровая”, як і їх творці. Звідси і дії митрополита, який прекрасно розумів, що його дозвіл на їхній вихід у світ поставить під удар, а то й просто перекреслить усі його українізаційні заходи.

Однак цитований вище автор має рацію: контратака польського шовінізму після 1848 року була такою рішучою й ефективною, що здобутки українського національного відродження, здавалось, зводяться на ніщо.

Головним об'єктом репресій стала Греко-Католицька Церква. Робиться все, щоб ослабити її, зменшити вплив духовенства на народ. Особливо дошкульними були такі заходи, як оголошення аварійними старих церков, коли виснажена до краю податками і судовими процесами громада ставилась перед вибором: або власним коштом будувати нову церкву, або погодитись на будівництво костьола за рахунок діди́ча, що вело до латинізації, а через неї – до полонізації. Всіляко заохочувалися мішані шлюби місцевих юнаків та дівчат із активно спроваджуваною з Польщі молоддю. Наслідки, зрозуміло, були переважно такі ж. У 70-х роках було створено польську “Організацію народову”, яка через полонізацію шкіл та будівництво костьолів і каплиць навіть для кількох римо-католицьких сімей у селі діяла в тому ж напрямку. Зусиллями поляків ліквідовано греко-католицьку семінарію у Відні...

Усі ці і чимало інших заходів були безпосередньо спрямовані на ослаблення Греко-Католицької Церкви, ускладнення й обмеження її функціонування, створення умов, при яких вона була б змушена виснажливо боротися на міжконфесійному і міжнаціональному ґрунті.

Тиснули і на віруючих. Чиняться шахрайства на виборах, несправедливість щодо вчителів-українців, найрізноманітніші утиски трудящих, особливо селян.

Але не шукаймо тут класового підходу: досить українцеві стати римо-католиком чи записатися поляком, як його матеріальне становище відразу змінюється на краще – при тому ж соціальному статусі.

Однак був ще один засіб боротьби з українським відродженням і Греко-Католицькою Церквою – москвофіли.

У працях радянських істориків нам так і не вдалося знайти жодного дослідження про цю організацію: є лише скупі принагідні згадки. А між тим це найзагадковіший феномен у галицькому житті того часу.

І справді, раптом у Галичині, де буквально кожне українське слово і дія перевірялися на можливу наявність у них крамоли сепаратизму, з'являється організація, яка не тільки агітує галичан “повернутися до віри предків” – православ'я, але й переконує їх, що ніякі вони не українці, а... росіяни, що справжня їхня мова і культура – російські, а тому необхідно їм змагати до того, щоб жити під батьківською опікою православного російського царя. І власті мовчать!..

Цікаво, правда?

А загадкового нічого тут немає. Москвофільство сформувалося після 1848 року в середовищі “новоросів” з духовенства Галичини. До того православ'я тут не було – із часу прийняття унії західними єпархіями. Тому ніякої ролі ідея православ'я в національному відродженні в Галичині не відіграла.

Активізація почалася десь у 50-х роках, коли новітні “росіяни” в Галичині “зненацька” відчули себе повпредами російського царизму і Російської православної церкви. У них раптом звідкись взялися фактично необмежені фінансові можливості, вони масовими тиражами видають “язичієм” і російською мовою літературу для різних верств населення і безплатно поширюють її по цілому краю, надають матеріальну допомогу малоїмущим гімназістам і студентам, які поділяють ідеї москвофільства, а на відмовників організують політичні

доноси (досить згадати провокаційну діяльність Михайла Качковського).

Діяльність москвофілів суттєво ослаблювала український національно-творчий рух: русифікувалася значна частина інтелігенції, від національно-творчих процесів відривалася частина віруючих і навіть окремі парафії, переходячи на православ'я, що виразно заявляло про свій неукраїнський характер.

Уся ця діяльність надійно прикривалася перед урядом місцевим чиновництвом, суціль польським, оскільки така практика москвофілів була на руку польським шовіністам: вона ослаблювала їхнього головного противника – українську Церкву.

Ця москвофільсько-польська ідилія припинилася в 1914 році, коли в прифронтову Галичину прибули чиновники-австрійці й арештували найактивніших москвофілів, оскільки виявили, що вони не тільки поширювали інформацію, але й збирали її і передавали “куди слід”.

Що австрійські чиновники були близькі до істини, стало очевидним під час російської окупації. Москвофіли стали надійними помічниками російських властей, одержали матеріальну допомогу і різні пільги, сприяли виявленню “врагов Отечества” серед українців. І коли в 1915 році нові окупанти заарештували і вивезли в Росію 15 тисяч галичан, переважно інтелігентів (серед них – 400 чоловік духовенства на чолі з митрополитом Андреем Шептицьким), то діяли не наосліп. Відступаючи, російські війська кинули чимало військового спорядження і майна – нічим було вивезти. Зате знайшлося місце для москвофільських родин, які були евакуйовані вглиб Росії. Для них знайшлася матеріальна допомога, квартири, діти вчилися в гімназіях – як, наприклад, Ярослав Галан чи Олександр Гаврилук...

Названі й неназвані польські удари та інтриги були скеровані на знищення Греко-Католицької Церкви, але досягти повного успіху вже не могли, як не могли зупинити український

національно-творчий процес у цілому. Духовні заклади, школи, гімназії, можливість вищих студій, “Просвіта”, кооперативний та потужний жіночий рух – усе це, породжене багаторічними зусиллями греко-католицького духовенства, продукувало власну, українську інтелігенцію, підводило економічну базу під національний рух, несло просвіту і культуру в широкі маси, виводило національні змагання далеко за рамки церковного життя.

Цю справді націотворчу роль греко-католицького духовенства прекрасно усвідомлював “атеїст” Іван Франко, адресуючи йому в “Святовечірній казці” такі слова Русі-України:

*“Ходім до пастирів народа!” – знов сказала,
В віконця яснії попівські заглядала.
І наче той звінок вечірньою порою
Той клич її лунав, мов поклик той до бою:
“Ставайте дружно всі і згідно всі і сміло, -
Бо ваших рук важке, святе чекає діло!
Ви сіль сеї землі! Як звітріє вона, -
То чим посолять хліб із нового зерна?”*

Зб. “Давнє й нове”. – Львів, 1911, с. 5.

Проте й безслідно для Греко-Католицької Церкви польська контратака не минула, і в кінці ХІХ ст., за митрополита Сембратовича, вона переживала справжню кризу, викликану як місцевими причинами, зокрема й діяльністю відомого шовініста графа Бадені, так і антиукраїнськими зусиллями польського лобі при цісарському дворі у Відні і польського кардинала графа Ледоховського в Римі.

Здолати цю кризу, вивести Церкву на рівень нових завдань, зробити її фактом уже не тільки національного відродження, але й національного державотворення, витворити з неї цілком національне, українське релігійне об’єднання – усе це судилося виконати митрополитові Андрею Шептицькому.

Зараз у наших джерелах ця постать спотворена до невпізнання. І не з моїми скромними можливостями і ще скромнішими силами братися за створення правдивого історичного портрета цієї колосальної особистості в національно-визвольних змаганнях нашого народу. Проте нанести хоч кілька штрихів до контура його силуетки необхідно – з метою заперечення безпідставних інвектив та безсоромних фальсифікацій. Правда, у Канаді видано нещодавно велику біографію А.Шептицького, але ніж вона стане загальнодоступною в Україні...

Уже сама його поява в лоні Греко-Католицької Церкви була сенсаційною й оживляючою, а жертвність його кроку – безсумнівною (титул графа, становище, кар'єру, маєтки – гнаній “хлопській” Церкві!). Та особливо вражаючим було не стільки те, що з римо-католика він став греко-католиком, скільки те, що з поляка він став українцем (рід Шептицьких дав чимало відомих церковних діячів високого рангу). Це стало важливим фактором піднесення національної свідомості галичан.

Не маємо підстав, щоб говорити про широке наслідування шляхтою прикладу А.Шептицького, але про один такий випадок знаємо точно. Поміщик Михайло Малецький із села Угерці Винявські (тепер Зелений Гай) біля Рудок на Львівщині теж повернувся до обряду і нації предків. Збудував каплицю і нову греко-католицьку церкву на місці аварійної, чим зруйнував плани поляків збудувати тут костюл і в цей спосіб спольщити Угерці, як це було зроблено із сусіднім селом Мильчиці. Він побудував також захоронку для дітей, спровадив чотирьох монашок (сестра-служебниця, учителька, фельдшер і агроном), виділивши їм значний шмат поля. Помираючи, заповів маєток в Угерцях товариству “Просвіта”. На базі маєтку (директор Антін Андрійович Гап'як) “Просвіта” відкрила господарську школу. У 30-х роках товариство розпродало маєток шляхом парцеляції, щоб покрити видавничі борги. Отакі клерикали, отакі реакціонери...

Щоб належно оцінити роль митрополита Андрея Шептицького в історії нашого народу, необхідно окреслити й осмислити найголовніші напрямки його зусиль.

1. Його релігійно-церковна діяльність рішучого реформатора оздоровила і зміцнила Греко-Католицьку Церкву, як ніколи до того (піднесення дієцезального кліру, створення нових і реорганізація діючих духовних навчальних закладів, видавнича справа, зближення духовенства з народом, із його змаганнями на ґрунті конкретних справ, залучення талановитої, але бідної молоді до навчання і церковної та громадської діяльності...).

2. Його соціально-економічні заходи відповідали інтересам народу і підводили матеріальну базу під ідеологію національної консолідації та державотворення (фінансування Церквою банкової і страхової справи, створення лікарень, захоронок, притулків, пропаганда і розвиток кооперативного руху і народних промислів тощо).

3. Його культурно-просвітницька діяльність була скерована на піднесення моралі й духовності народу до того рівня, на якому з'являється свідомо і масова готовність до практичної роботи у справі національного державного будівництва (широка меценатська діяльність, відчутна допомога митцям, здібній молоді, консолідація творчих сил, виховна робота через захоронки і школи, спортивні та просвітні товариства, газети, журнали і книги, масові заходи з обов'язковим поєднанням двох начал – національного і релігійного тощо).

До речі, саме в цій атмосфері формувався світогляд майбутніх січових стрільців, і УСС – унікальне явище у світовій історії. Це була армія справжніх інтелігентів, носіїв високих ідей і благородних ідеалів. Стрільці не тільки склали справді народні, а тому невмирущі пісні. Вони витворили цілу своєрідну стрілецьку ідеологію і культуру. Зрештою, яка ще армія тоді (та й потім) організувала етапні гімназії, вела між боями таку широку культурно-просвітницьку роботу? Маленький штрих: УСС – єдина армія того жорстокого часу, якій ні тодішні, ні

пізніші противники ніколи не закинули жодного факту звірства, мародерства, насильства щодо полонених чи населення...

Тому такий повчальний приклад виховної системи А.Шептицького: виховувати майбутніх борців за національні ідеали не шляхом нагнітання ненависті, а шляхом формування в них високої духовності й органічного неприйняття зла.

4. Його політична діяльність із самого початку мала виразне українське державотворче спрямування. Її дві характерні домінанти: по перше, масовість – через залучення до активного суспільного життя всієї інтелігенції, студентської та учнівської молоді, духовенства і якомога ширших кіл населення; по-друге, вона велась у руслі австрійської законності і в парламентських формах.

Коли йдеться про останнє, то причини тут глибші, ніж роялізм, сервілізм чи політична полохливість митрополита (історія переконливо показала, що на таке він не хворів). Правда в тому, що тільки така діяльність в умовах фактично подвійної (австрійської та польської) окупації й могла давати (і давала) реальні політичні плоди: створення умов для розширення і поглиблення національного руху, усе більш впливова сеймова і парламентська українська репрезентація тощо. До того ж вона ставала справжньою і масовою школою демократизму і парламентаризму, без чого важко, а то й неможливо побудувати справді демократичну державу. А вже тоді назривала в галицьких радикальних колах небезпека потягу до насильницького способу вирішення національно-визвольних проблем, що проявилось, зокрема, у вбивстві М.Січинським у 1908 році графа Потоцького – цісарського намісника за посадою, але польського шовініста за суттю.

Тому зрозуміла увага А.Шептицького до діяльності існуючих і створення нових політичних об'єднань. Згадаймо еволюцію руху “народовців”, що виник у середовищі греко-католицького духовенства і вихованої ним інтелігенції в 60-х роках – як протипага реакційній українофобській діяльності москвофілів. У 70-х роках цей рух оформився в національно-

клерикальну партію, яка в 1899 році стала національно-демократичною партією. І саме ця партія у 1918 році виступила в ролі фундатора й опори уряду ЗУНР.

Слід відзначити, що талант церковного і громадського діяча в А.Шептицькому проявився не тільки в тому, що сам він був усе життя далекоглядним і гнучким політиком, а передусім у тому, що він створив широку, струнку і діяльну політичну систему, яка спрацювала і незважаючи на його відсутність у Галичині через заслання з 1915 по 1917 роки. Масові арешти, проведені російськими властями, і воєнне лихоліття ослабили, але не зламали її, і вона здійснила віковичну мрію нашого народу про власну державність – породила ЗУНР. 22 січня 1919 року ЗУНР об'єдналася з УНР (Директорією), возз'єднавши Західну і Східну Україну в межах єдиної, суверенної і демократичної української держави.

Так у ході цих довголітніх національно-визвольних змагань Греко-Католицька Церква стала національною, українською.

Національний характер Греко-Католицької Церкви остаточно викристалізувався у викінченій формі за умов окупації Галичини новою Польщею, у міжвоєнне двадцятиліття.

Те, що так наполегливо скривалося і фальсифікувалося радянською історіографією і чого й досі не усвідомлює значна частина позбавленого історичної пам'яті населення, - а саме національний характер Греко-Католицької Церкви на чолі з митрополитом Андреем Шептицьким, - те було безсумнівним для політичних і релігійних діячів нової Польщі, пройнятих маніакальними ідеями перетворення Галичини в Малопольщу і повної колонізації українців.

Доказів цьому – безліч. Ось цитата з матеріалів злочасного Львівського собору: “За другої Польщі (в рр.. 1920-1939) ми, як могли і вміли, змагали до наших національних ідеалів, а Польща намагалась сполонізувати наш народ. Тому ми вже й на церковному полі перестали зноситися з поляками. Наша унія стала не “унія” (возз'єднання), а сепарація від місцевої римо-католицької церкви” (“Діяння...”, с. 21).

Але є ще більш переконливі свідчення – самої історії.

Після Ризького договору в 1921 році Польща одержала, крім Галичини, великі простори західноукраїнських земель із православним населенням – близько 4 мільйонів (1200 парохій). Виникла небезпека, що в умовах єдиної держави і для ефективного опору окупантам відбудеться зближення греко-католиків із православними – як на ґрунті релігійному, так і національно-визвольному. Щоб цього не допустити, розпочалася атака польських великодержавників на обидві Церкви.

Перш за все поляки відлучили православних Польщі від московського патріархату, православна Церква тут стала автокефальною, її визнав патріарх у Константинополі.

Одночасно почалось руйнування православної Церкви. 400 храмів закрито, майно їх ліквідовано, 140 церков спалено і зруйновано, віруючих змушувано до латинізації. Протести віруючих залишалися без уваги. Польський єпископат у відповідь на скарги мовчав. Єдиний митрополит Шептицький гостро запротестував у пресі...

Наступна акція для блокування можливої спілки українців – православних і греко-католиків – так звана Пінська унія (п'ята) у вигляді щорічних нарад єзуїтів у Пінську після 1921 року, де обговорювався хід безпосереднього переведення православних Західної України і Західної Білорусії в латинсько-польську віру.

Ось саме ця Пінська унія активно використовується зараз для звинувачення Греко-Католицької Церкви як засобу ополячення українців. Воно настільки страшне, наскільки й безпідставне. І якщо цієї фальсифікації не усвідомлюють, а тому бездумно повторюють прості віруючі (і навіть деякі інтелігенти), то дивуватися тут нічого: дається взнаки цілковита відсутність релігійної освіти, як і релігійного виховання. Але православне духовенство мусило б знати правду і відмовитись від таких брудних способів захисту позицій Російської православної церкви серед західноукраїнських віруючих.

А правда полягає в тому, що духовні і світські владики нової Польщі сповна врахували сумний для них досвід Берестейської унії і на цей раз пішли іншим шляхом.

Передусім – ніякої прямої унії православної Церкви з Римом, як це було в Бресті і зробило Греко-Католицьку Церкву рівноправною перед Римом із польським костьолом.

По-друге, ніякої мови про збереження східного обряду, бо саме врятування обряду дало можливість Греко-Католицькій Церкві зберегти свою самобутність, а далі – стати Церквою національною, українською.

По-третє, паралізувати можливу участь Греко-Католицької Церкви в окатоличенні православних.

Вони чудово розуміли, що митрополит Шептицький та його високоосвічене і національно свідоме духовенство можуть, звичайно, схилити православних братів до спілки з Римом, але зроблять усе, щоб не допустити їх полонізації. А якраз останнє (а не окатоличення) і було метою польських шовіністів.

Тому Греко-Католицька Церква на чолі з митрополитом Шептицьким була цілковито відокремлена від цієї акції, новоуніатські парафії підлягали безпосередньо польським єпископам. А, наприклад, висвячений митрополитом Шептицьким ще у вересні 1914 року на єпископа луцького (Волинь) доктор богослов'я, ректор духовної семінарії Йосиф Боцян так і не зміг потрапити до Луцька: спочатку перешкодила війна, а потім виїзд заборонили польські власті...

Греко-Католицька Церква була буквально кісткою в україножерському горлі польських шовіністів, а тому атаки на неї не припинялися. Мимоволі засвідчують це і матеріали Львівського собору:

“З акцією нищення православної Церкви йшла в Польщі одночасно акція на ослаблення і нищення греко-католицької Церкви. Пригадаймо собі пониження духовенства задля церковного патронату! Пригадаймо собі побої духовенства в часі пацифікації, процеси і засуди за метрики, ревідикацію

душ, акцію серед “загородової” шляхти, будову костелів і капличок навіть для кількох душ латинського обряду, перетягання на зміну обряду за одержання будь-якої посади, право купна землі, загрозу прикордонної полоси, яка віддавала духовенство самоволі повітового старости і т. ін.

До чого б воно дійшло тепер, якби не розділили нас кордони від Польщі, можемо зрозуміти з того, що там, за кордоном, убито досі (станом на 1946 рік. – *В.І.*) 39 греко-католицьких священників і тисячі наших греко-католиків – українців” (“Діяння...”, с. 88).

Отака правда про “ополячування”...

І все ж українська Церква від цих ударів не слабла, а міцніла. Її підтримувала не тільки висока релігійна свідомість населення. Чітко діяла створена ще за Австрії національно-творча система на релігійній основі. Церква вже мала сили сама готувати собі духовенство – помимо польських духовних закладів. Розросталася сітка українських гімназій і видавництв, велась активна боротьба з полонізацією народної освіти, із двомовними (утраквістичними) школами, за відкриття українських шкіл. Відновлювались, реформувались і створювались нові політичні, місійні і культурно-просвітницькі структури, які охоплювали більшість українського населення (у тому числі дитячі, молодіжні, жіночі).

Ми не маємо зараз об’єктивної і повної історії політичної боротьби, історії національно-визвольного руху в Західній Україні міжвоєнного двадцятиліття. Усе зводиться до вип’ячування ролі КПЗУ. Не бажаючи применшувати її, мусимо, однак, відзначити, що ні її мізерна у порівнянні з іншими партіями чисельність, ні постійна люта внутріпартійна гризня не дають можливості говорити про її гігантський вплив серед населення. І коли така історія буде створена, ми побачимо, що центральне місце в національно-визвольному процесі того часу займає українська Церква – і як заслін проти полонізації, і як фундатор та провідник визвольних змагань народу.

Ця роль української Церкви і її митрополита Шептицького не могла не враховуватись і польськими духовними та світськими властями. Зокрема, вони зробили все можливе, щоб до краю ускладнити його стосунки з Ватиканом.

Але після того, як на арену політичної боротьби вийшло молодіжне – радикальне крило Організації Українських Націоналістів (ОУН) на чолі зі Степаном Бандерою, коли загриміли постріли і від рук оунівців один за одним жертвами падали особливо активні польські шовіністи – до міністра Перацького включно, коли галицька молодь буквально сп'яніла від задоволення почуття помсти та ілюзорної ефективності політичного терору, а створена спеціально для оунівців Береза Картузька (1933-1939) своїм тюремним жахіттям зарадити не змогла, - тоді польські власті кинулись до єдиного авторитету – митрополита, щоб він вплинув на бандерівців і не допустив “війни домової”.

Взагалі стосунки А.Шептицького з ОУН, особливо з бандерівцями, - тема для окремої розмови. Зараз відзначимо два безсумнівні факти: 1. ОУН була дітищем Греко-Католицької Церкви, але дітищем, якому стало затісно в рамках політики митрополита. 2. Його вплив на ОУН – на бандерівців особливо – не був абсолютним, причому розходження були не лише політичного (методи і цілі боротьби), але й релігійного характеру.

Окремої розмови потребують і стосунки А.Шептицького з нацизмом – націонал-соціалізмом. Тут особливо багато докладено зусиль, щоб виставити і Церкву, і її митрополита слугами Гітлера. Правда, очевидно, полягає в тому, що Греко-Католицька Церква, як і кожна католицька, ніколи не була служницею ніякої влади. Усі зусилля митрополита були скеровані на збереження Церкви, її структур.

Звичайно, А.Шептицький змушений був рахуватися з тим, якою страшною, сліпою у своєму фанатизмі силою був нацизм. І якщо окупаційний режим у Галичині не йде ні в яке порівняння з нацистськими звірствами у Східній Україні, у Білорусії чи в

Росії, то пояснення цьому слід шукати не лише в сентиментах колишнього австрійського єфрейтора і його поплічників, а передусім у гнучкій і далекоглядній політиці митрополита.

Своєю чергою, нацисти теж змушені були рахуватися з ним, бо розуміли, яку силу він уособлює. Характерна в цьому плані історія зі зверненням А.Шептицького до Гімлера, в якому він – єдиний! – виступив з різким осудом масового знищення євреїв. Реакція Гітлера, який дізнався про це, була, за свідченням його оточення, наступною: спочатку фюрер оскаженів, а потім висловився в тому дусі, що графа Шептицького за це варто б повісити, але митрополит Андрей може собі таке дозволити.

Найкращим доказом справжнього характеру стосунків митрополита з нацизмом є те, що він мав високий авторитет у народі до самої смерті, а добра пам'ять про нього збереглася серед людей і досі.

Ні про які злочини А.Шептицького і духовенства не йшлося і на Львівському соборі, де, здавалося б, про це було вигідно й доречно говорити, руйнуючи створене ним. Між тим у матеріалах собору читаємо: "...Авторитет нашого духовенства в народі, хвалити Бога, величезний" (с. 25). На с. 97 – про "Великий авторитет митрополита Шептицького, якому ніхто не хотів утруднювати його важкого становища, в яким він знаходився і супроти польської держави, і супроти Рима". І ще: "Кожний з нас знав, що це великий будівничий в нашій народі..." (с. 98). І – жодного критичного закиду!..

Ми підійшли до трагічної сторінки в історії Української Греко-Католицької Церкви – Львівського собору 1946 року. Г.Рожнов у статті "Это мы, господи!" (див. "Огонёк", № 38, 1989, с. 6-8) ґрунтовно розкриває неканонічний і ворожий народіві характер цього "собору", тому ми не будемо тут доводити доведене. Прочитуємо лише кілька фрагментів із цієї чи не першої в радянській пресі об'єктивної публікації на цю тему:

”...В феврале 1945 года Хрущев сообщил генералу Савченко (наркому НКДБ УРСР. - В.І.), что Сталин лично принял решение о скорейшей ликвидации украинской греко-католической церкви... Отбором делегатов на Собор, их доставкой и регистрацией ведал полковник госбезопасности Богданов... Выступали делегаты вымученно, спотыкались на трудно выговариваемых формулировках из тогдашнего политического лексикона, от бумажки не отрывались... Тексты для выступлений им готовил Никита Павлосюк, секретарь Собора”.

Очевидно, і без коментарів зрозуміло, що так званій “Львівський Собор” – черговий злочин сталінізму, організований за методикою, відпрацьованою на політичних процесах 30-х років: деморалізовані страхом за себе і за долю родин, ніким не делеговані й не уповноважувані, “делегати” під недремним оком слухняно “озвучували” чужий сценарій...

Варто зупинитися на кількох міфах – із числа тих, що облудно нагромаджені й тут.

Міф перший: що Українську Греко-Католицьку Церкву було розгромлено в 1946 році.

Насправді це сталося ще до “собору” і стало стимулом – як потім і колективізація – до посилення збройної боротьби на західноукраїнських землях (за звичкою ми згадуємо тут бандерівців, хоч у цьому русі, в УПА, брали участь не лише члени ОУН): було заарештовано й ув’язнено митрополита Йосипа Сліпого, усіх єпископів, ліквідовано церковні освітні установи, розгромлено митрополію та єпархіальні управління, проведено арешти серед монахів, монашок, духовенства – понад дві тисячі чоловік. Тому у зверненні до духовенства ініціативна група (Костельник, Мельник, Пельвецький) констатувала: “Наша церква опинилася в стані безвластя та дезорганізації. Це боляче відбивається на церковному нашому житті...” (“Діяння...”, с. 18).

А ось мотивація необхідності приєднання до Російської православної церкви А.Пельвецького (він, як і Мельник,

висвячений на православного єпископа в Києві перед “собором”):

“Ось рації, задля яких наш Собор треба було скликати щоскоріше:

а) такий винятковий стан, щоб Церква існувала без єпископів, взагалі не може довго існувати;

б) вже тепер у деяких парафіях забракло святого мира. Як же може наша Церква обходитись без святого мира? (Нагадаємо: миро може освячувати тільки єпископ. – *B.I.*);

в) неможливо нам зорганізувати теологічного інституту ані висвячувати нових священників, бо православні ще не признають нас за своїх, а католики вже не признають нас за своїх” (“Діяння...”, с. 62).

Так і залишилось не виясненим на цьому “соборі”, куди ж поділися ті єпископи, і де той теологічний інститут, і де всі навчальні заклади і видавництва Церкви у Львові та інших містах Західної України...

“Собор” мав інше завдання: освятити здійснений сталінізмом злочин і підвести – заднім числом – “історичну” і канонічно-юридичну базу під виправдання насильства над українською Церквою. Та головне – приєднати віруючих галичан до Російської православної церкви, діяльність якої у Східній Україні переконала Сталіна в її ефективності як русифікаторського та імперського засобу.

Міф другий: про всенародне волевиявлення, реалізоване на цьому “соборі”. Насправді від народу просто скрили проведення і характер цього заходу. Ось як описується в “Діяннях...” перший день “собору”:

“І настав він, Собор повороту до віри батьків. Задзвонив “Кирило” в Успенській церкві Ставропігії, задзвонили по інших церквах, де лише були дзвони. Бо як же могло бути інакше? Треба було сповістити вірних, що настав довгожданий день. В гаморі сучасного міста, можливо, і не чули цього дзвону, а почувши, навіть віруючі не знали або докладно не усвідомлювали собі, чому це дзвонять цілу годину по церквах в

першу п'ятницю Великого посту. Не знали і не прочували, що настав день, який “буде благословляти український народ по всі віки” (с. 33).

А ось як відредагували цей ліричний зачин брежнєвські орденосці Російської православної церкви, перевидаючи матеріали Львівського “собору” в 1984 році:

“Собор почався дзвоном “Кирила” в Успенській церкві Ставропігії, а потім дзвонили по інших церквах. Треба було сповістити вірним, що настав довгожданий день, який “буде благословляти український народ у віках” (“Львівський Церковний Собор”, 1984, с. 52).

Усі обґрунтування собору з'явилися постфактум, без апеляції до народу. Чому? Пояснює звернення до духовенства:

“А це тому, що вагу всієї підготовчої акції поклала ініціативна група на працю серед духовенства, виходячи зі слушного заложення, що за духовенством піде і народ, бо ж авторитет нашого духовенства в народі, хвалити Бога, величезний” (“Діяння...”, с. 25).

І ще – про “волевиявлення”: “Наші одностудці священники повинні якнайскоріше вступити в члени ініціативної групи у своєму власному інтересі, бо для них буде потрібна наша посвідка...” (там же, с. 24).

Куди ж дівалися ті, хто такої посвідки не мав, ми вже знаємо, як знаємо й те, що всі зусилля влади і Російської православної церкви виявилися марними: знищити Українську Греко-Католицьку Церкву так і не вдалося.

Останні чотири десятиліття українська Церква на західноукраїнських землях перебувала на нелегальному становищі, і її вірні та духовенство сповна пізнали, чого варта тоді була конституційна “свобода совісті” і що залишається від прав людини, якщо вирішення ідеологічних проблем перекладається на репресивний апарат.

Щоб усе це стало пересторогою й уроком для наступних поколінь, воно мусить увійти в історію, створення якої слід починати вже зараз, по гарячих слідах.

А вивчати й осмислювати є що. Глибока конспірація, підпільне навчання і висвячування духовенства, нічні, таємні, як на зорі християнства, Богослужіння, напади “невідомих” на священиків, попередження, затримання, обшуки, штрафи, арешти...

На жаль, серед ієрархів Російської православної церкви не знайшлося свого Шептицького, щоб захистити хоч словом греко-католиків. Та найдошкульніше і болісне – те, на що й розраховував сталінізм: розкол, байдужість, кпини і навіть злоба з боку тих, що змирилися з насильством над Церквою, над ними самими.

Новонавернені “православні” – учорашні греко-католики, а нині вірні Російської православної церкви – виправдовувалися тоді (та й тепер): не змирилися, а повернулися до віри предків. Але таки ні – не повернулися, бо віра наших предків завжди була невіддільна від їхньої боротьби за національну самобутність і вони ніколи не прагли потрапити в залежність від пастирів духовних, через яких здійснювалася денаціоналізація і полонізація чи русифікація українського народу.

І потім: відколи це Російська православна церква стала уособленням віри наших предків? Адже вона й виникла шляхом розколу, відокремлення від Руської православної церкви.

Згадаймо: у той час, коли православ'я на території України й Білорусі знемагало в боротьбі з латинізацією і полонізацією з боку Польщі, коли воно вступало у смертельні двобої з турецько-татарськими ордами, - саме тоді московські правителі завдали Руській православній церкві два зрадливі і страшні удари. Вони відкололи від неї російську – вільну, бо державну – частину православ'я і, проголосивши спочатку свою митрополію (1448), а потім і патріархат (1589), створили Російську православну церкву – у межах Росії, але із зазіханням на Україну і Білорусь. Чим і замкнули третю сторону

“трикутника смерті”, в якому агонізувала Руська церква на чолі з митрополитом Київським і всея Русі.

Тоді наші предки, поставлені у безвихідь, не здалися в полон сильнішій – польській римо-католицькій Церкві, не допустили свого підпорядкування їй. Вони врятували Церкву, її ієрархію, свій обряд, пішовши на союз (унію) з Римом. Так витворилася національна Церква, яка зберегла всі релігійно-культурні традиції і дух опору нашого народу. У руках українців виявився могутній засіб боротьби як із колонізацією, так і з русифікацією на релігійному ґрунті.

І недооцінка цього факту (такого, до речі, очевидного для ворогів українського народу – польських і російських шовіністів) дорого обходилась нашому народові в минулому.

Так, відновлення зусиллями Петра Сагайдачного і Петра Могили православної митрополії (у межах Київщини і Запоріжжя) не лише викликало розкол серед українців за конфесійною ознакою, що ослабило антиполонізаційні сили України. Після національної катастрофи 1654 року, коли повстала Україна зазнала поразки в боротьбі з Польщею і, будучи приєднана Богданом Хмельницьким до Росії, втратила можливість республікансько-демократичного розвитку, вона позбулася і релігійного прапора в боротьбі з новим ворогом – російським царизмом. Бо вже в 1685 році “київський митрополит Гедеон – князь Святополк Четвертинський – визнав над собою владу московського патріарха й одержав від нього висвячення” (Ф.Турчанко, О.Ігнатуша. “Українська автокефальна”. – “Вітчизна, 1989, № 12. с. 166). Обдурений народ без опору сприйняв черговий крок єднання з “єдиновірною” Москвою, не помітивши, що потрапив і в духовну залежність від слуг своїх гнобителів.

Тому на новому, “мазепинському” етапі боротьби з російським самодержавством об’єднати українських віруючих довкола своєї Церкви вже було неможливо: православна Церква в Україні стала російською й опинилася по ту сторону

“барикади”, а використати для цього греко-католицьку Церкву теж не можна було – козаки були православними...

Ось так – на користь ворогів – закінчуються ігри з “поверненнями” та “єдиновірністю”, такий результат ігнорування національного характеру Української Греко-Католицької Церкви.

У зв’язку з цим ще раз підкреслимо: сила ідеї унії 1596 року в тому, що вона виникла не з вузькорелігійних інтересів, а з необхідності національного захисту.

Відстоювати національні інтереси народу, запобігати його колонізації українській Церкві допомагав східний обряд, від русифікації її захищало прилучення до Вселенської Церкви – католицизм. Тому вся історія Української Греко-Католицької Церкви – це боротьба за національну самобутність і національне відродження народу.

Результат її діяльності – це збереження національної ідентичності й української духовності мільйонами українців на батьківщині та в діаспорі. Тому й не здолали її, хоч такі спроби були не тільки за останні сорок літ.

І тому закономірно, що з початком перебудови саме греко-католики – віруючі та духовенство – першими підтримали тих, що взялися за справу національного відродження, а однією з вимог, що прозвучали на перших вільних мітингах і в програмах майбутніх депутатів Верховної Ради УРСР, була вимога негайної легалізації Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ).

Зробивши перші кроки на шляху національного відродження і плануючи своє майбутнє, не забуваймо про це.

В історії українського народу релігійно-церковні кризи виникали неодноразово.

Перша з них була викликана прийняттям християнства на Русі в 988 році. Спричинило її не християнство, яке і так доволі швидко поширювалося тут серед простих людей, купців, знаті і навіть князів ще задовго до того, і дві релігії – язичництво та

християнство – мирно співіснували. Криза виникла внаслідок утвердження князем Володимиром християнства в ролі єдиної, державної релігії. А це вже акт не стільки релігійний, скільки виразно політичний, і Володимиру довелося навіть застосовувати силу – для утвердження своєї княжої влади і права.

Друга криза – у ХУІ ст. – теж, як ми вже згадували вище, була викликана політичними причинами, пов’язаними з окупаціями України і намаганням окупантів асимілювати наш народ спочатку конфесійно, а потім – і національно. Однак унія Руської православної церкви з Римом у 1596 році дала протилежні наслідки: витворилася греко-католицька Церква, яка стала українською національною Церквою. У цьому її значимість і сила, але водночас це й причина репресування і нищення її всіма тими, кого лякає національна самобутність українського народу в будь-яких проявах, у тому числі й релігійному.

Третя, післявоєнна криза теж була наслідком політичних подій, які уможливили сталінські погроми Греко-Католицької Церкви в Західній Україні в 1944-1946 роках, Львівський “собор” 1946 року, спричинили сорокарічне підпілля української Церкви та відкрити денационалізацію західноукраїнського населення владою і Російською православною церквою.

А найголовніше – її наслідком став церковний, конфесійний розкол серед віруючих.

Частина з них залишилася вірною своїй національній, уніатській, греко-католицькій Церкві, загнаній у підпілля.

Інша частина, бажаючи вберегти свої храми від закриття і будучи обманута видаванням Російської церкви за Руську православну церкву та облудними закликами повернення до “до віри предків”, дала затягнути себе під владу московського патріархату.

Третя частина, яка не сприйняла Російської православної церкви через її чітко проявлені в Україні шовіністичний характер і денационалізаторську та русифікаторську функції і

яка не змогла – з різних причин – встановити регулярного зв'язку з підпільною Греко-Католицькою Церквою, поступово деконфесіоналізувалася, тобто втратила усвідомлення себе причетною до якоїсь Церкви, як і потребу в регулярному дотримуванні релігійних обрядів, що не могло не позначитись негативно на релігійності та християнській моралі цих людей.

Додаймо до цього молоде покоління, яке виростало без релігійної освіти та виховання і під постійним пресом вульгарного атеїзму, піднятого до рангу державної політики, і тотальної русифікації, яка видавалася за інтернаціоналізм, - і ми зрозуміємо, який духовний розбрат викликала сталінська розправа з Українською Греко-Католицькою Церквою, усвідомимо, з чим і якими ми підійшли до чергового, нинішнього етапу в історії України, дійовими особами якого судилося бути кожному з нас.

Четверта релігійна криза, яка сягла свого піку на п'ятому році перебудови, теж має виразний політичний характер, що усвідомлюється, на жаль, далеко не всіма учасниками драми, яка розігрується на наших очах. А він незаперечний: у причинах і рушійних силах, у методах і цілях.

Вище ми вже характеризували нинішню релігійну ситуацію, ускладнення її – навмисне і неусвідомлене – немудрими діями властей та поширенням серед віруючих ідей нових Церков. Тому зараз обмежимося лише наступним.

До 1946 року в Західній Україні було понад 3 тисячі греко-католицьких і 250 православних парохій. На кінець 80-х років Російська православна церква мала тут 3156 парохій, Українська Греко-Католицька Церква була в підпіллі і за кордоном. У час перебудови, у час гласності, демократизації та відновлення історичної справедливості стало безсумнівним, що відкладати легалізацію УГКЦ далі не вийде.

Однак власті за бюрократичною звичкою вдалися до тактики затягування, відмов, внаслідок чого втратили контроль над цим процесом. Почалося бродіння в масах, захоплення церков тощо. Уникнути цього можна було, якби легалізацію Церкви власті

почали з того, з чого починалася її ліквідація – з ієрархії, церковної власності, собору... Тепер же це доводиться робити під тиском “знизу”, а люди, розуміючи це, намагаються, щоб цей тиск був постійним і неослабним.

Ситуація ускладнюється тісним зв'язком релігійної проблеми з проблемами національного відродження в республіці.

Становище Російської православної церкви (РПЦ) в Україні захиталося, її домінування тут стало проблематичним – українці, по-перше, усвідомили шовіністичний характер її діяльності, а по-друге, хочуть мати власну Церкву. Тому ряди прихильників РПЦ рідіють, у Галичині їх, здається, уже не залишилося зовсім.

Не вдалося затримати цього процесу й ідеєю створення Української автономної православної церкви – з мінімальною залежністю від московського патріархату. Навчені гірким досвідом царської (після 1654 року) та сталінської автономій, українці не мають сумніву, що цей “мінімум” за першої нагоди стане “максимумом”...

Чисто романтично виглядає й ідея Української національної церкви (УНЦ) – створеної “волею народу”, абсолютно самостійної, ніяк не зв'язаної ні з західною, ні зі східними Церквами. Зрозуміло, що це йде від цілковитого незнання релігійного життя: так можна створити партію, товариство тощо, але не Церкву, - без хіротонії (рукоположення), що йде ще від Христа, Церква буде неканонічною, жоден справді віруючий її не визнає. Національна Церква в Україні – це щось інше, і твориться вона передусім на християнській основі.

Отже, у цілому в Україні йде боротьба із засиллям РПЦ, із 9 тисяч парохій якої – тут 6 тисяч. Найгостріших форм це набрало в західноукраїнських областях. Очолює цю боротьбу УГКЦ. Почався масовий перехід віруючих і цілих парохій до цієї Церкви, особливо там, де були міцні її підпільні структури чи діяльні національно-демократичні неформальні об'єднання, а отже – вища національна свідомість населення. Відновлення, вихід із підпілля національної Церкви – УГКЦ тут сприймалося

не просто як акт історичної справедливості, а передусім як важливий крок до національно-духовного відродження народу.

Характерно, що галицьке духовенство РПЦ, втрачаючи на цій основі вірних, залюбки оголошує себе прихильниками Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), хоч ні словом ні ділом досі не проявило себе в баталіях за національне відродження. Сумнівно, що всі вони зуміють чи схочуть творити нову, справді національну українську Церкву.

Однак цей процес відновлення національної Церкви наткнувся не тільки на відчайдушний опір властей і РПЦ. Утруднили його ще дві обставини.

По-перше, неусвідомлення національного характеру УГКЦ значною частиною населення, яке сорок років виховувалось у ненависті до цієї переслідуваної Церкви – шляхом приписування їй висмоктаних з пальця злочинів, ототожнення з польським костьолом, антикатолицькими публікаціями, історичними фальсифікаціями тощо.

По-друге, чотири десятиліття цілеспрямованої і масованої психологічної обробки не минули безслідно, і частина віруючих таки визнала себе православними в московській інтерпретації – що їй передбачив Сталін, санкціонуючи операцію “Собор”. Тепер, пориваючи з РПЦ, вони не хочуть поривати з православ'ям. Тому серед них поширилась ідея УАПЦ, яка теж організує свої парохії, займає храми.

Простіше це робиться в містах, де є чимало храмів. Значно складніше вирішити проблему по селах, де на одну церкву претендують дві общини. Починається розбрат, відходять на задній план питання національного відродження, демократизації, боротьби з адміністративно-бюрократичною системою. Не так важко здогадатися, кому це вигідно.

Характерно, що поширення ідей УАПЦ в Галичині не зустрічає й сотої частини того опору з боку властей, що його відчувають УГКЦ і ті ж автокефалісти, але у східних областях.

І це зрозуміло. УГКЦ – Церква національна, з досвідом і багатющими традиціями національно-творчої діяльності, яка

витримала репресії та підпілля, але так і не припинила своєї діяльності в краю, не скорилася всесильній владі.

Зате УАПЦ – Церква, якій за короткий час існування в Україні (1919-1930) вдалося побути автокефальною, але якій жорстокі обставини не дали проявитися як національній. Знищена фізично в краю, вона збереглася лише за кордоном. Повернути їй українське громадянство, зробити її духовенство і вірних справді українськими, тобто національно свідомими – справа у межах республіки складна і тривала. Зате конфлікти між віруючими довкола її поширення в західноукраїнському регіоні суттєво ослаблюють і УГКЦ, і національно-демократичний процес у цілому.

І все ж навряд чи правильно, чи правомірно і далекоглядно на цій основі беззастережно підтримувати категоричне: “На Західній Україні – тільки греко-католицька Церква, на Східній – тільки автокефальна православна”. Це і неможливо, і недоцільно – реалії життя вимагають іншого.

А вони такі. Україна вже була суціль православною, потім майже повністю греко-католицькою. Але їй не дали ні вберегти першого, ні закріпити другого. Тому тепер дві національні Церкви у нас - УГКЦ і УАПЦ – реальність, з якою треба рахуватися. Зважаючи на це, а також на наявність в Україні сотень тисяч представників протестантських і реформістських Церков (яких нас привчили зневажливо називати “сектанти”), не може бути й мови про використання якоїсь єдиної конфесії для консолідації нації.

Слід зважити й на те, що в Україні проживають мільйони росіян, серед яких є й віруючі. Боротьба з РПЦ – це боротьба з імперським, великодержавницьким використанням цієї Церкви та її шовіністичним духовенством в Україні, а ніяк не з віруючими росіянами. Сприяти їм, як і іншим, у задоволенні їхніх релігійних потреб – людський і християнський обов’язок кожного українця: страшний не той, що має іншу віру, а той, у кого за душею нема нічого святого.

Тому наш шлях – це визнання права кожної людини на свободу совісті і віросповідання, кожної Церкви – на рівноправне існування в демократичній країні.

Найболючішим моментом нинішньої релігійної кризи став розбрат між греко-католиками і православними, небезпечний ще й тим, що Галичина для України – щось значно більше, ніж просто частина її населення і території. Здолати його зараз можна лише на основі християнської моралі, знання минулого, розуміння сучасного та усвідомлення відповідальності кожного за наше майбутнє. Тому перш ніж приймати рішення, діяти, слід застановитися над наступним.

1. Вирішуючи питання про Церкву і свою конфесійну приналежність, кожен віруючий мусить усвідомити себе передусім християнином, а не лише греко-католиком чи православним.

А це означає, що утверджувати свою Церкву треба засобами, що не суперечать християнській моралі. “Коли хтось каже: “Я люблю Бога”, а ненавидить брата свого, той не правдомовець” (Соб. послання Йоана. Гл. 4, ст.. 20). І справді: нащо Церква, яка об’єднає переможців, але не християн?

2. І православних, і греко-католиків еднають сім християнських таїнств: хрещення, сповідь, причастя, священство, шлюб, миропомазання, елеосвячення. З ними зв’язана і на них виростає спільна обрядовість.

За останні два століття греко-католицький обряд значно “українізувався”. І коли сюди прийшла РПЦ, вона була змушена рахуватися з релігійними традиціями місцевого населення, залишивши тут те, чого нема в релігійному житті Росії (це яскраво проявляється, зокрема, у видах, формах і змісті свят).

Тому галицькі православні, відхрещуючись від греко-католиків, повинні визнати, що дотримуються тих же форм обряду, що й їхні батьки та діди – греко-католики, а не тих, що їхні одновірці в Костромі чи Рязані. Незначні обрядові зміни, що з’явилися в одних під впливом римським, а в інших – московським, не можуть бути причиною для розбрату.

3. Поділ християн у 1054 році на нинішніх католиків і православних був зумовлений не релігійними, а політичними імперськими мотивами, його теологічно-догматичне закріплення відбулося вже пізніше (вище ми говорили про догмати), а численні спроби здолати розкол не вдалися саме через різницю в політичних інтересах.

Відмінність між католиками і православними виникла і закріпилась як різниця у підпорядкуванні – папі, який не залежав від світської влади, чи патріарху, який завжди призначався тільки візантійським кесарем і залежав від нього. Тому гріховним було і є використання Христового вчення для розмежування, а не єднання християн.

4. Через втрату власної державності, через постійні окупації в Україні затягнувся процес створення національної Церкви. Єдина Руська православна церква могла існувати, як і всяка православна Церква, лише доти, доки існувала єдина держава – Київська Русь. Коли історичні події розшматували Русь, зійшла з історичної арени і Руська православна церква. Росія створила свою національну Церкву – РПЦ. Окуповані білоруси й українці – через унію 1596 року - свою Греко-Католицьку Церкву.

Спроба П.Сагайдачного і П.Могили відновити Руську православну церкву в межах Київщини і Запоріжжя виявилася кроком назад, бо прислужилася тільки Польщі та Росії.

Польща не протестувала проти її появи в 1620 році (як і потім проти москвофільського православ'я чи міжвоєнної автокефалії), оскільки це викликало релігійний розкол в Україні, що було вигідно Польщі.

Росія виграла від цього подвійно: уже в 1686 році від цієї автокефалії не залишилося й сліду – волелюбні козаки і кияни стали вірними РПЦ, а до того ж українці втратили можливість вести національно-визвольну боротьбу під єдиним релігійним прапором.

5. Нинішня спроба створити в Україні автокефальну православну Церкву – уже четверта в нашій історії. Першу ми щойно згадували вище, друга була в Україні з 1919 по 1930

роки, третя – з 1924 року на окупованих Польщею західноукраїнських і західнобілоруських землях.

Усі ці спроби закінчувалися стереотипно: змінювалася політична ситуація, приходила РПЦ, українські автокефалії ставали її єпархіями. При цьому кожного разу Російська Церква видавала себе за Руську, її духовенство починало зворушливі балакання про “віру предків”. Діяло...

Тому хочеться вірити, що нинішня боротьба не зведеться до чергового “повернення до віри предків”, а до зміцнення існуючої (УГКЦ) і витворення ще однієї національної Церкви – УАПЦ: для віруючих, які не пристають до УГКЦ, але позбуваються влади “єдиновірної” РПЦ, що має особливе значення для східноукраїнського регіону.

6. Вихід із нинішньої релігійної кризи – питання історичної ваги для нашого народу. На державному рівні його пропонує у своїй “Вибірчій програмі” Львівська крайова організація Народного Руху України за перебудову:

“31. Прийняти демократичний Закон про свободу сумління, який би передбачав вільний розвиток усіх конфесій і право власності релігійних громад на храми та інше церковне майно, осудити переслідування і домогтися легалізації Української Греко-Католицької Церкви в західноукраїнських областях та відстоювати відродження Української Автокефальної Православної Церкви в східноукраїнських областях та Волині, анулювати неправомірні рішення Львівського собору 1946 року, усунути незаконне втручання Московського патріархату в релігійне життя в Україні”.

1. Щоб здолати існуюче протиборство між греко-католиками і православними на церковному – громадському, обцинному рівні, віруючим необхідно виходити з того, що всі конфесії, якщо вони не нав’язані людям силою і підступом, - рівні перед Богом: християнство реалізується через кожен свою Церкву, але не зводиться до жодної з них.

Тому треба не воювати, а шукати шляхи до зближення і братерського співжиття: почергові Богослужіння в тому ж храмі,

спільні відправи, взаємодопомога общин у відновленні занедбаних чи будівництві нових храмів...

8. Багатьох людей релігійна криза зачепила на особистісному рівні – поставила перед необхідністю вибору Церкви, конфесії. Ідучи на цей вибір, треба позбутися упереджень і стереотипів, нав'язаних нам ворогами нашої єдності, намагатися пізнати правду, пам'ятати, що в нас є дві одвічні духовні опори – Бог і Україна.

Хай не злякає нас шлях від Савла до Павла і людський осуд: яким би не був наш вибір, він буде християнським, якщо випливатиме не з ненависті, а з Любові.

9. Усе минає, мине і нинішня криза. Її негативні сторони – сварки, лайки, розбрат – це не смертельні недуги, а хвороби нашого національного і громадянського росту. Історія дала нам шанс: з індивідуальних змагань і справ створити своє майбутнє. А воно починається сьогодні.

То ж групуючись, щоб набратися сил, не поглиблюймо провалля між собою, а вже зараз наводьмо надійні мости братерства. І тоді в перспективі цілком реальним стане вірогідне й можливе об'єднання в майбутньому наших двох обрядово однакових національних Церков – у суверенній національній демократичній державі.

То ж діймо сьогодні з позицій завтрашнього, а не вчорашнього дня.

І хай допоможе нам Бог!

**Додатковий тираж здійснено на замовлення правління
Львівської обласної організації Товариства любителів книги**

Здано до набору 9.04.90. Підписано до друку 11.05.90.

Формат 60x84 1/32. Ум. др..арк. 3,79

Тираж 80000 (1-й завод 40000). Зам. № 3556. Ціна 96 коп.

Дрогобицька міська друкарня Львівської області,
293720, м. Дрогобич, вул. Мазепи, 7.